

האישה השונמית באגדת חז"ל

תמר קדרי

האישה השונמית נזכרת במדרש בין עשרים ושלוש הנשים הגדולות בצדיקות והישרות שהיו בישראל (מדרש תדשא, כא, י"ד אייזנשטיין, אוצר מדרשים, ניו יורק 1915, עמ' 486). אחת המסורות קובעת שהייתה אחותה של אבישג השונמית, כנראה בשל הכינוי המשותף לשתייהן (פרקי דר' אליעזר, מהדורת היגר, 'חורב', פרק לב). החכמים מהללים את הכנסת האורחים של האישה השונמית. לדבריהם יש ללמוד ממעשיה שראוי שכל אדם יכניס לביתו תלמיד חכם ויאכילהו וישקהו ויהנהו מנכסיו; אדם הנוהג כך כאילו נדבק בשכינה (פרק צדקות, א, אייזנשטיין, אוצר מדרשים, עמ' 499). במזמור 'אשת חיל' היא זוכה לשבחים על שנתנה לאלישע הנביא לאכול: 'כפה פרשה לעני וידיה שילחה לאביון' (משלי לא, כ). עוד נאמר עליה במזמור זה: 'קמו בניה ויאשרוה' (שם כח), משום שנתקיימו בה דברי הנביא וזכתה לבן (מדרש אשת חיל, ש"א ורטהיימר, בתי מדרשות, ב, ירושלים תש"ם).

על אירוחו של אלישע הנביא מספר המדרש כי אלישע היה מהלך מהר אל הר וממעה אל מערה. כשהגיע לעיר שונם קיבלה אותו האישה השונמית בכבוד גדול (פרקי דר' אליעזר, שם). אמרה האישה לבעלה 'הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד' (מלכים ב ד, ט). חז"ל שואלים: כיצד ידעה כי הוא איש קדוש? תשובתם היא כי השונמית ראתה שאלישע אינו מביט בה, וכל מי שגודר עצמו מן הערווה נקרא קדוש (ויקרא רבה כד, ו). אפשר שמדרש זה רומז

* נכתב כערך אנציקלופדי עבור התקליטור 'אנציקלופדיה לנשים יהודיות', שיצא לאחרונה באנגלית: *Jewish Women: A Comprehensive Historical Encyclopedia*, edited by Paula E. Hyman and Dalia Ofer, Shalvi Publishing Ltd, Jerusalem 2006

לכך שהשונמית הייתה אישה יפה (אולי כמו אבישג), ולכן אלישע נזהר במיוחד שלא לתת את עיניו בה.

כשראתה השונמית שאלישע שב ועובר בשונם הציעה לבעלה: 'נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבאו אלינו יסור שמה' (מלכים ב ד, י). לדברי המדרש מעשה זה של השונמית הוזכר בתפילתו של חזקיהו המלך. כאשר נודע לחזקיהו שמותו קרוב הסב פניו אל הקיר והתפלל (ישעיהו לח, ב). לדעת חז"ל הקיר לא היה הכיוון שאליו התפלל חזקיהו, אלא נושא תפילתו. חזקיהו אמר לקב"ה: אתה החיית את בנה של השונמית משום שעשתה עליית קיר אחת קטנה לאלישע. האם לא תחיה אותי, שסבי חיפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב? תפילתו של חזקיהו נתקבלה והקב"ה האריך את חייו והוסיף לו חמש עשרה שנים (בבלי ברכות י ע"ב).

אלישע ראה את כל הטובה שעשתה עמו השונמית ורצה להשיב לה כגמולה. הוא קרא לה והיא ניגשה ונעמדה בפתח (מלכים ב ד, טו). למה עמדה בפתח ולא ניגשה אליו? המדרש מספר שלא הייתה אישה שהעזה להסתכל בפניו של אלישע בן שפט הנביא, מחשש שתמות (פרקי דר' אליעזר, שם).

אלישע בישר לאישה השונמית שהיא עתידה ללדת בן פרי מעיה. אמרה לו השונמית: אדוני זקן מאוד וחדלה ממני אורח נשים (פרקי דר' אליעזר, שם). לפי מסורת אחרת אמרה לאלישע: כאשר המלאכים בישרו לשרה שהיא עתידה ללדת בן, אמרו לה 'למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן' (בראשית יח, יד). ואילו לי אמרת: 'למועד הזה כעת חיה את חובקת בן' (מלכים ב ד, טז); מדוע אינך מבטיח לי כי תשוב אליי במועד זה, כשם שהבטיחו המלאכים לשרה? אמר לה אלישע: המלאכים ידעו שהם חיים וקיימים לעולם, ולכן הבטיחו לשוב. אבל אני בשר ודם, היום קיים ומחר מת. לכן אני מבשר לך את בשורתי בלשון זו, כי היא תתממש בין שאחיה ובין שאמות (בראשית רבה נג, ב). מדרש זה מציג את השונמית כאישה זהירה, וחושף את חששותיה: הבטחתו של הנביא חורגת מגדרי הטבע, ונס כזה לא קרה מאז ימי אברהם ושרה. השונמית מנסה להיאחז בדבר ממשי ומשתדלת שלא לטפח תקוות שווא, כי היא יודעת כמה עמוקה תהיה האכזבה.

הקב"ה עשה את רצונו של אלישע הנביא ונתן לשונמית בן. על כך, אמרו חז"ל, נאמר בתהלים קמה, יט 'רצון יראיו יעשה' (פרקי דר' אליעזר, שם). ממעשיה של

השונמית ושל שרה אמנו למדו חז"ל כי שכרה של מצוות הכנסת אורחים הוא לידת בנים (מדרש תנחומא בובר, כי תצא ב).

כאשר גדל הנער יצא לראות בקוצרים, וקרהו אסון ומת. הלכה השונמית להר הכרמל ונפלה לפני אלישע ופניה לרצפה. אמרה לו: 'השאלתי בן מאת אדני הלא אמרתי לא תשלה אתי' (מלכים ב ד, כח). במדרש מסופר כי שטחה לפניו את תחושותיה באמצעות משל. אמרה לו השונמית: הכלי היה ריק, ועתה התמלא ונשפך (פרקי דר' אליעזר, שם). משל זה משווה בין שני כלים ריקים, האחד היה ריק מלכתחילה והאחר היה מלא וכל תוכנו נשפך. בדברים אלה רומזת השונמית למצבה: כאשר הייתה ללא בנים הרגישה כמו כלי ריק. גם עתה היא במצב זהה, אלא שתחושת החסר קשה יותר, משום שדבר מלא התרוקן. האבדן, מות בנה, אמנם משיב אותה למצב שבו הייתה בעבר, אולם למעשה היא חשה שמצבה גרוע בהרבה.

במלכים ב ד, כז מסופר כי כאשר השונמית נפלה לרגליו של איש האלוקים, ניסה גיחזי למנוע זאת ממנה: 'ותחזק ברגליו ויגש גיחזי להדפה'. המדרש דורש את המילה 'להדפה' כראשי תיבות: הוד שביופיה, ולומד מכאן כי גיחזי הדף את השונמית בהוד שביופיה, בין דדיה. חז"ל מציינים שאף שאלישע הנביא היה מקפיד מאוד בענייני עריות, גיחזי לא נהג כך. גיחזי היה גדול בתורה, אלא שהיו לו שלושה חסרונות: עינו היתה צרה – שמנע תלמידים מאלישע; הוא היה פרוץ בערווה – שהדף את השונמית בין דדיה, ולא היה מודה בתחיית המתים – על כך להלן (ירושלמי סנהדרין י, ב [נ"ב ע"ב]).

אלישע לקח את המשענת שלו ואמר לגיחזי: לך ותן את המשענת הזאת על פני הנער ויחיה, ואל תאמר דבר בדרך. היה אלישע כשוחק בעיני גיחזי, ולא עשה כאשר אמר לו. היה גיחזי פונה לכל אדם שפגש בדרכו ואומר לו: התאמין שהמטה הזה מחיה מתים? (פרקי דר' אליעזר, שם). לפי מסורת אחרת, כאשר פגש בו אדם בדרך ושאל אותו: מאין ולאין, גיחזי? היה גיחזי משיב לו: אני הולך להחיות את המתים! אמר לו אותו אדם: לא אתה מחיה מתים, אלא הקב"ה, שעליו נאמר 'ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל' (שמואל א ב, ו). לכן כאשר בא אל בנה של השונמית לא הועיל בכלום. חזר גיחזי לאלישע. אמר לו אלישע: אם אכן היה מת, יודע אני כי לא היה מתעורר על ידך – שכן גיחזי לא היה מודה בתחיית המתים (ירושלמי סנהדרין שם). הלך אלישע ברגליו, ונתן פיו על פיו של הנער ועיניו על

עיניו, והתחיל מתפלל לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים כשם שעשית נסים על ידי אדוני אליהו והחיית את המת, כך יחיה הנער הזה, והקב"ה נעתר לתפילתו (פרקי דר' אליעזר, שם).

באחד המדרשים מסופר שבנה של השונמית הוקם לתחייה פעמיים. בפעם הראשונה מת בשדה ואלישע החיה אותו, כמסופר במקומו. הפעם השנייה הייתה לאחר מותו של אלישע. בנה של השונמית הוא 'האיש', שעליו מסופר במלכים ב יג, כ-כא כי נגע בעצמות אלישע ומיד קם לתחייה. הוא מת משום שהיה רשע, ולכן כשהשליכו אותו לקבר אלישע קם לתחייה אבל מת מיד, וקברוהו במקום אחר (מדרש תהלים, מהדורת בובר, כו, ז).

המדרש המאוחר משתמש בסיפור השונמית כדי לתאר את אשר יקרה בתחיית המתים. כשם שבנה של השונמית קם לתחייה, אכל ושתה ונשא אישה, כך יקרה לכל המתים שיקומו לתחייה בתחיית המתים (תחיית המתים, אייזנשטיין, אוצר מדרשים, עמ' 578).

סיפורה של השונמית מלמד כי דאגה להזנתו של אדם אחר גורמת להקדמתה של תחיית המתים, שכן השונמית האכילה את אלישע – 'ותחזק בו לאכול לחם' – וזכתה להחיות את בנה (שיר השירים רבה ב, ה סימן ג).

החכמים הארצישראליים מזכירים את סיפור בנה של השונמית באופן משעשע כאמצעי ללימוד על הלכות טומאת המת. על פי כללי הטומאה המת עצמו אינו טמא, אבל כל הנוגע במת נטמא. לכן כאשר בנה של השונמית מת, הוא עצמו לא היה טמא, אבל כל מי שהיה עמו בבית נטמא בטומאת מת לשבעה ימים. כאשר קם הבן לתחייה היה טהור, והנה כאשר נגעו בו הסובבים אותו, לוודא שהוא בחיים, הם טימאוהו, כי היו טמאים בטומאת מת ממנו. על כך נאמר הפתגם: 'מטמאיך לא טימאוני ואתה טימאתני'. הבן אומר לסובבים אותו: 'מטמאיך' – כלומר, אני שטימאתי אתכם בטומאת המת שלי – 'לא טימאוני' – כלומר, לא טימאתי את עצמי, שהייתי טהור; 'ואתה טימאתני' – ואתם אלו שטימאתם אותי, לאחר שקמתי לתחייה, כי הייתם טמאי מת ונגעתם בי (ספרי זוטא במדבר יט, יא). אולם מסורת בבלי גורסת כי כל הדיון בטומאת המת שגורם בן השונמית הוא דבר של בורות: מת מטמא, וחי אינו מטמא (בבלי נידה ע"ב).